

"השיתוף החשאי"

אל"מ (מיל) ד"ר בני מיכלסון

רקע

שנת 1941 הייתה שעתו הקודרת ביותר של פקוד המזרח-התיכון במלחמת העולם השנייה. בראשית חודש מרס נאלץ אלוף הפקוד, הגנרל ארצ'יבלד וויבל (Wavell), לשגר חיל משלוח, מטובי אנשיו, בן 57,000 חיילים ו-8,000 כלי רכב, לעזרת יוון ובכך נאלץ להפסיק את המרדף אחר הצבא האיטלקי בצפון-אפריקה אותו הביס בקירנאיקה בחודש הקודם.¹ במקביל ניהל את המערכה נגד האיטלקים בחבש אשר גם בה נאלץ להשקיע משאבים וכוחות רבים.

ב-20 במרס 1941, זמן קצר לאחר הגעתו של גנרל ארווין רומל ללוב, הנחית קורפוס אפריקה הגרמני את המתקפה הראשונה שלו מזרחה, שבועיים לאחר עזיבת חיל המשלוח ליוון. הכוחות הבריטים נתפשו בהפתעה ולאחר שבוע ימים השמידו הגרמנים את הדיביזיה המשוריינת ה-2 ואילו הדיביזיה האוסטרלית ה-9 הושמה במצור בטוברוק. הגנרלים נים (מפקד הדיביזיה המשוריינת ה-2) ואוקונור (מפקד הקורפוס ה-13 שזה עתה ניצח את האיטלקים) נשבו ע"י כוח סיור גרמני. במחצית אפריל כבר הגיע רומל לאזור סולום על גבול מצרים לאחר שעבר 450 ק"מ.² עתה חייב היה רומל לעבור לעצירה אופרטיבית על מנת לייצב את צירי התחזוקה שלו ובכך נסתיימה מתקפתו הראשונה. אולם במקביל נפתחה המתקפה הגרמנית על יוגוסלביה ויוון ב-9 באפריל ובתוך חודש ימים הובסו הצבאות היוגוסלבי, היווני והבריטי בבלקנים. וויבל מצא עצמו במלחמה על פני שטח עצום מיוון בצפון ועד חבש בדרום ובמרכז, בצפון-אפריקה, יריב אימתני בדמותו של רומל. בתקופה קשה זו נרתם הישוב היהודי בארץ-ישראל למאמץ המלחמה הבריטי והחלה השתתפות ניכרת של מתנדבים בשורות הצבא.

הקמת הקשר בין הישוב היהודי בא"י למודיעין הבריטי

ראשית השיתוף החשאי נרקם בקשרים האישיים שהיו לחיים וייצמן וכמה מעוזריו עם האדמירל ג'ון גודפראי (Godfrey), ראש המודיעין של הצי הבריטי כאשר נפגשו ביניהם בראשית המלחמה במטרה לבחון כייצד הבריטים יוכלו להיעזר ביהודים בענייני מודיעין.³ בהיותו של גודפראי חבר בוועדת-ראשי-השירותים (Joint Intelligence Committee) ידע להפנות את הסוכנות היהודית ל-S.I.S – שירות המודיעין החשאי (המקביל הבריטי ל"מוסד") האמון על איסוף מודיעין מעבר לים, אשר החל פועל במזרח התיכון בכלל ובארץ ישראל בפרט באמצעות שתי מחלקות שלו: מחלקת האיסוף מעבר לים שפעלה בארץ ישראל בשם הכיסוי I.S.L.D. (Inter-

¹ בני מיכלסון, 70 שנה למבצע "מצפן", שריון 37, מארס 2011.

² מיכל קרבר, טוברוק – לחמה במדבר המערבי, מערכות, ת"א, 1966, עמ' 12.

³ יהודה סלוצקי, תולדות ההגנה – ממאבק למלחמה א', מערכות ועם עובד, ת"א, 1972, עמ' 357.

Service Liaison Department) ומחלקה D (Section D) D מלשון destruction – הרס, אשר נועדה להכנת מבצעים מיוחדים לחבלה במאמץ המלחמה של האויב.

אדמירל ג'ון גודפראי (ההשראה ל M בסרטי ג'יימס בונד)

אולם עד לנפילת צרפת בחודש יוני 1940, האחריות על מודיעין בעלות-הברית במזרח התיכון הייתה של הצרפתים על פי חלוקת העבודה ביניהן. חלוקה זו הביאה לכך שבפקוד המזה"ת הבריטי בקהיר לא היו קציני מודיעין מומחים לנושא, כך שכאשר הצבא הצרפתי בסוריה ולבנון סר למרות ממשלת וישי הפרו-גרמנית החל מיולי 1940 והפך למעשה מעמית ליריב, היה צורך בארגון מחדש של מערך המודיעין הבריטי במזה"ת. בעת ההיא גם נעשה רה-ארגון בכלל שירותי המודיעין הבריטים עם הקמת המנהל-למבצעים-מיוחדים S.O.E. ומיזוגו עם מחלקה D של ה-S.I.S. כמו כן החלו בתקופה זו בלונדון, מגעים בין הסוכנות היהודית להנהגת "צרפת החופשית" של דה גול שזה עתה הוקמה.

בתקופה זו נחתם הסכם חשאי בין המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לבין ה-S.I.S. הבריטי. הנציגים המהצד היהודי היו משה שרתוק (שרת) ראש המחלקה המדינית וראובן זסלני (שילוח) וכן דוד הכהן שניהל את המו"ם עם השירותים החשאיים הבריטים כבר בתקופת המרד הערבי והכיר את אדמירל גודפראי עוד מביקורו בחיפה בשנת 1938 עת פיקד על ספינת המערכה "ריפאלס". בהסכמים שנחתמו בלונדון נעשה מאמץ לשרטט את המסגרת לשיתוף-הפעולה והתחייבויותיהם של שני הצדדים.⁴

⁴סלוצקי, שפ, עמ' 358.

דוד הכהן, דמות מרכזית ב"שיתוף החשאי".

משרד החקירות בחיפה – שת"ף עם ה-S.I.S. בתחום המודיעין האנושי

התוצר הראשון והמשמעותי ביותר מבחינה מודיעינית היה "משרד החקירות" (Haifa Interrogation Bureau) שהוקם בחיפה כבר בחודש יוני 1940 כשיתוף פעולה בין המחלקה המדינית ל-I.S.L.D. וקיבל שירותי מנהלה ממפקדת חיל האוויר הבריטי במזה"ת. כל עובדיו היו יהודים דוברי שפות זרות רבות ובראשו עמד האדריכל עמנואל וילנסקי (ילן), מי שהיה זה כמה שנים מרכז שירות-הידיעות (הש"י) של ה"הגנה" בחיפה.⁵ לאחר שכבשה גרמניה הנאצית את מרבית מדינות אירופה נידלדלו מקורות המידע של הבריטים על הנעשה בשטחי האויב. ארץ-ישראל שהייתה מקום מפלט לעולים יהודים ומקום משיכה לפליטים לא יהודים שהגיעו לארץ בדרכים שונות במשך כל שנות המלחמה, ושבה התגוררו אנשים שתפשו עמדות מפתח בחיי הכלכלה והתעשייה של מדינות אירופה השונות לפני כיבושן ע"י הנאצים, הוותה אתר בכוח של מקורות רבים לאיסוף מידע על הנעשה באירופה והייתה חשיבות שהמידע ייאסף ע"י אנשים בעלי מנטליות קרובה אל הפליטים והיכולים לעורר את אמונם.

המשרד הזמין אליו את העולים והפליטים וחקר אותם על כל הידוע להם מהנעשה במקומות מהם נמלטו. הידיעות נמסרו ע"י העולים כתרומה למאמץ המלחמה מבלי שיהיה אף מקרה אחד של תשלום בעבור המידע. מרבית הנחקרים היו מגיעים עייפים מהדרך ומשתוקקים להגיע למחוז חפצם. ניצולי "פטריה", למשל, נחקרו ע"י אנשי המשרד מיד עם הגעתם לחוף. כל הנחקרים ידעו שימי חקירתם יימשכו, במידה וימסרו ידיעות, ולא אחת עמד הצורך לחקרים באופן השלם ביותר בניגוד לאינטרס הפרטי שלהם. למרות זאת הראו הנחקרים רצון כן לעזור ואורך-רוח יוצא מהכלל. יצירת אווירה מתאימה ויחס נאות לנחקר היו הכרחיים, ונעשה מאמץ לנטוע באדם את ההרגשה כי ע"י פעולתו זו הוא נלחם באויב באופן ישיר.

⁵סלוצקי, שפ, עמ' 372.

פרופ' עמנואל ילך (וילנסקי)

במשך ארבע שנות קיום המשרד (1940-1944) נחקרו בו כ- 4,400 איש, והופצו 1,700 דו"חות מודיעין למפקדות ולגופים צבאיים רבים. כן נאגר בו אוסף רב-ערך של מפות ישנות וחדשות, מדריכים מסחריים, תעשייתיים וספרי טלפונים של ערים שונות בארצות האויב. דרכונים, רשיונות ותעודות. חומר אשר שימש באופן ישיר את המחלקות השונות של שירותי המודיעין הבריטים.

מתוך עדויותיהם של הפליטים, אותר מקומן של מסילות-ברזל חדשות, מפעלים לייצור מטוסים, בסיסי צוללות, גשרים חדשים ונמסרו ידיעות על תנועות-צבא בארצות שונות. כל אלה היו לעזר רב להכנת מפות היערכות-אויב ודפי מטרה עבור חיל האוויר הבריטי.

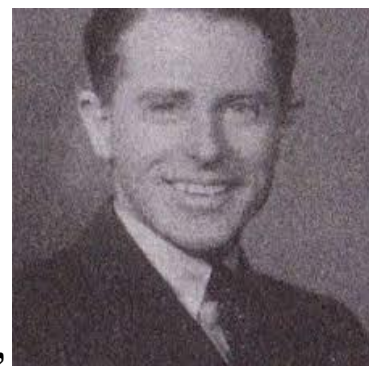
המשרד זכה להערכה רבה בקרב קהילת המודיעין והמפקדות הבריטיות אליהן הגיע המידע שהופץ על ידו. "משיגים המועד לערוך את מאזן מאמץ-המלחמה שלנו – כתב משה שרת למנהל המשרד עמנואל ילך – לרגל סגירתו בקיץ 1944 עם תום תפקידו – ייקבע בו מקום מכובד ביותר לפעולת משרד-החקירות החיפאי. אשר הגיע לרמה גבוהה ביותר וזכה להערכה הנאמנה של השלטונות הגבוהים".

פעולה דומה נעשתה ע"י שליחי המוסדות באיסטנבול, ששימשה מעין "חלון" לאירופה הכבושה. גם לשם הגיעו פליטים ועולים, בעיקר מארצות הבלקן. הם נחקרו ונשאלו על תוצאות ההפצות של בעלות הברית, על הלכי-רוח והערכות פוליטיות הרווחות בארצות הכיבוש וכו'. כמו כן נחקרו העולים על מצב היהודים בארצותיהם ועל הדרכים בהן אפשר להגיש להם עזרה. הידיעות בעלות הערך הצבאי והפוליטי נמסרו לנציגות שירות-המודיעין-החשאי שפעלה במסגרת השגרירות הבריטית בתורכיה בראשותו של הקולונל הארולד גיבסון (Gibson) ולמנהל-המבצעים-המיוחדים שתכנן פעולות חדירה וחבלה בארצות הכיבוש הנאצי. בשטח זה פעלו אליהו אפשטיין (אילת), טדי קולק ואהוד איבריל (אבריל).⁶

⁶ זאב וניה הדרי, צומת קושטא, משהב"ט, ת"א, 1992, עמ' 60.

חבלה ומודיעין במזרח-התיכון, שת"ף עם ה-S.O.E. ו"צרפת החופשית"

זמן קצר לאחר מזוג מחלקה D עם המנהל-למבצעים-מיוחדים ונפילת צרפת, פנו ראשי הארגון החדש לאנשי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, אתה כבר היה לשירות-המודיעין-החשאי מגעים, וביקשו עזרה להכנת פעולות חבלה במתקנים שונים שסייעו למכונת המלחמה הנאצית בארצות הבלקן וביחוד ברומניה (אשר באותה עת עוד לא הייתה מעורבת במלחמה), וכן החלו בהקמת ארגון מחתרתי בארץ ישראל וארצות הלבנט הצרפתי כהיערכות לפלישה גרמנית אפשרית. נציג ה"מנהל" במגעים עם המחלקה המדינית ואנשי ה"הגנה" היה קולונל ג'ורג' טיילור (Taylor) שכונה בפי אנשינו "החייט".⁷ הפעילות ברומניה אשר הגיעה לשלב תכנון מתקדם לא יצאה לבסוף אל הפועל.

קולונל ג'ון פרנסיס טיילור – "החייט".

צורכי המנהל-למבצעים-מיוחדים ושירות המודיעין של "צרפת החופשית" נבעו מחד גיסא מהאיום הגרמני-איטלקי על המזרח-התיכון בכלל ומתקפת אויב על סוריה, הלבנון וארץ-ישראל בפרט ומאידך להכנת תוכניות אופרטיביות לכיבוש סוריה והלבנון שנתונות היו תחת שלטון וישי.

ציון הידיעות החיוניות (הציי"ח) כללו, במסגרת ניתוח דרכי-הפעולה-האפשריות של האויב, מידע על צירי המתקפה הגרמנית ושטח הלבנט הצרפתי מן הים האגאי והבוספורוס ועד לעיראק ואיראן. צרכים אלו הביאו להקמת גוף מודיעיני אשר נועד להגדיר את יעדי האיסוף ולקבוע את הידיעות הדרושות על כל יעד בהם: מפעלי תעשייה, גשרי כביש ורכבת, מנהרות, נמלים, סכרים ודרכי תחבורה לצורך הריסתם, חבלה בהם או השתלטות עליהם. לאחר שהוגדרו היעדים נפתחו תיקים על כל יעד ויעד. רוכז חומר רב מהספריות הטכניות הטובות שמצויות היו אצל מהנדסים ומוסדות מחקר מדעיים בארץ ונאספו כתבי-עת טכניים שונים ישנים וחדשים שתיארו את הגשר, הסכר או המנהרה שנמצאו בין היעדים. השרטוטים, הצילומים, תיאור הסביבה, הכפרים שמסביב, הכבישים, השבילים ואופי הישובים הסמוכים.

בראש גוף מודיעיני זה הועמד מי שהיה ראש-המטה-הארצי של ההגנה, יוחנן רטנר אשר אמור היה גם להכין תכנית לפעילות מחתרתית, ומבצעי גרילה של חוליות יהודיות במידה והאזור ייכבש ע"י מדינות הציר. לצורך עבודת התכנון, קיבל רטנר מספר עוזרים אשר היו ממודרים ונחשפו רק לאותו חלק מודיעיני שזקוקים היו לצורך עבודתם.⁸

⁷ אל"מ (דימ) דניאל רוזן, מיהו החייט?, עמותת חיל הקשר והתקשוב, ספטמבר 2019.

⁸ יוחנן רטנר, חיי ואני, שוקן, ירושלים, 1978, עמ' 318.

יוחנן רטנר

כל יעד דרש הגעה אליו בשטח ואיסוף מידע עליו באופן בלתי-אמצעי. לצורך זה הצטרף הצורך של איסוף מידע על הלך הרוחות של האוכלוסיה בסוריה והלבנון, תעמולה זרה, ביקורי סוכנים גרמנים ואיטלקים, הברחות נשק, תנועות צבא, מחסני נשק וביצורים.

עבודה זו נמשכה חודשים רבים והקיפה קרוב למאה יעדים, מהם גדולים וחשובים ומהם קטנים וקלים. המידע עובד ונותח ותיקי היעדים נשמרו במאגר לשימושים עתידיים.

פעילות האיסוף המודיעיני בשטח הצריכה הקמה של רשת של סוכנים יהודים בסוריה והלבנון. הרשת הופעלה מהארץ בידי טוביה ארזי ויוסף פיין, ומנתה שנים עשר איש. עיקר פעולתה של הרשת הייתה כאמור איסוף מידע ולדברי יוסף קוסטיקה, אחד מחברי הרשת, הם הגיעו עד לגבולותיה הצפוניים של סוריה, עם תורכיה, בדקו כל מתקן חשוב והכירו כל גשר בעל חשיבות.

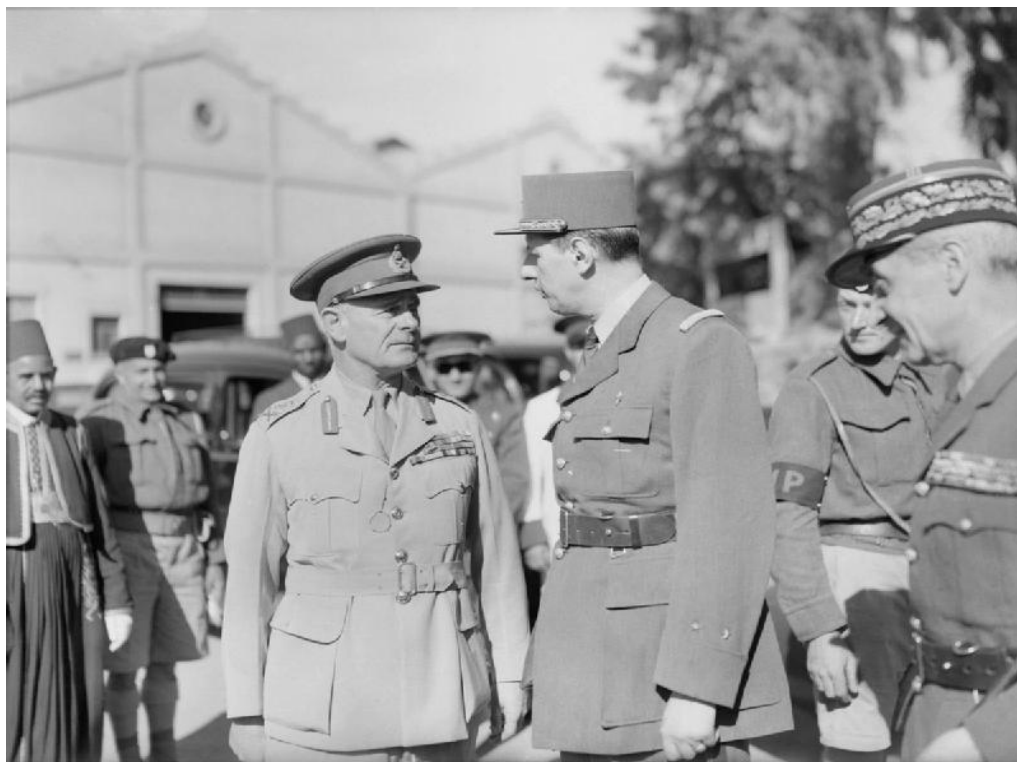

יוסף פיין

בנוסף, עסקה הרשת בהפצת כרוזי תעמולה מטעם בריטניה ו"צרפת החופשית" בהנהגת דה-גול.⁹ פעילות שהצטרפה לשידורי רדיו "צרפת החופשית" שנעשו מדירתו של דוד הכהן בחיפה. טוביה ארזי עצמו יצא לסוריה

⁹ סלוצקי, שפ, עמ' 361.

בנובמבר 1940 התמקם בבירות והחל ממקד את הרשת בפעילות איסוף מידע על היערכות הצבא הצרפתי, וכן גייס לרשת אנשים נוספים, ביניהם יהודים מקומיים. ארזי, ועימו כשלושים מאנשי הרשת, נעצרו בדצמבר 1940, אולם שאר חברי הרשת המשיכו בפעולתם בהכוונה מהארץ תחת פיקודו של יוסף פיין. פיין הרחיב את פעילות הרשת, מעבר לתחומי תעמולה ומודיעין, גם לתחומי חבלה וחתרנות פוליטית והיא כללה מאות סוכנים וסייענים ערבים. טוביה ארזי חולץ מכלאו ערב הפלישה הבריטית לסוריה.¹⁰

הגנרלים קאטרו ודה-גול מפקדי "צרפת החופשית" בלבאנט עם גנרל וויבל מפקד פקוד המזרח התיכון.

ארץ ישראלים באיסוף מודיעין מקדים למתקפה הבריטית

כהמשך לפעילותם של טוביה ארזי ויוסף פיין, הקימו עזרא דנין ויהושע פלמון ("גיוש") את המחלקה הסורית של ה"הגנה", במטרה לבצע משימות מודיעין וחבלה באמצעות מגויסים ארצישראלים יוצאי סוריה, שהוכשרו כמסתערבים. במאי 1941, כחודש לפני מבצע המתקפה הבריטית, הוחדרו לסוריה ראשוני המחלקה כשהם מוסווים כערבים. ביניהם - ישראל בן יהודה ("עבדו"), חיים לבקוב, יוסף קוסטיקה וירוחם כהן. המחלקה העבירה את ידיעותיה לירושלים באמצעות משדר אלחוט, ומחודש יוני 1941 - באמצעות מכשיר שנבנה בשרות הקשר של ה"הגנה", והופעל על ידי יהודה שבת.¹¹

¹⁰ יצחק ירושלמי ומתן הוברמן, מודיעין עברי בסוריה ובלבנון, מבט מל"מ 77, מרץ 2017.

¹¹ <https://www.palmach.org.il/history/database/?itemId=5948>

במהלך המתקפה הבריטית על סוריה ולבנון, מבצע "אקספורטר", ביצעה חוליה בפקודם של "עבדו" וחיים לבקוב פעולת חבלה בשדה תעופה (בו נמצאו מטוסי דמה)¹² ובמאגרי דלק במחנה צבאי בחאלב. המשימה בוצעה בהצלחה על אף מורכבותה ולמרות הקשיים בהם נתקלה החוליה. חוליה אחרת אספה מידע על אזור בתי הזיקוק בטריפולי כהכנה לפעולת חבלה, שהייתה אמורה להתבצע ביעד זה על ידי כוח משימה של עשרים ושלושה חברי 'הגנה' עם משקיף בריטי. פעולה זו לא השיגה את יעדיה וזכתה לכינוי "כי"ג יורדי הסירה" בשל סופה הטראגי.

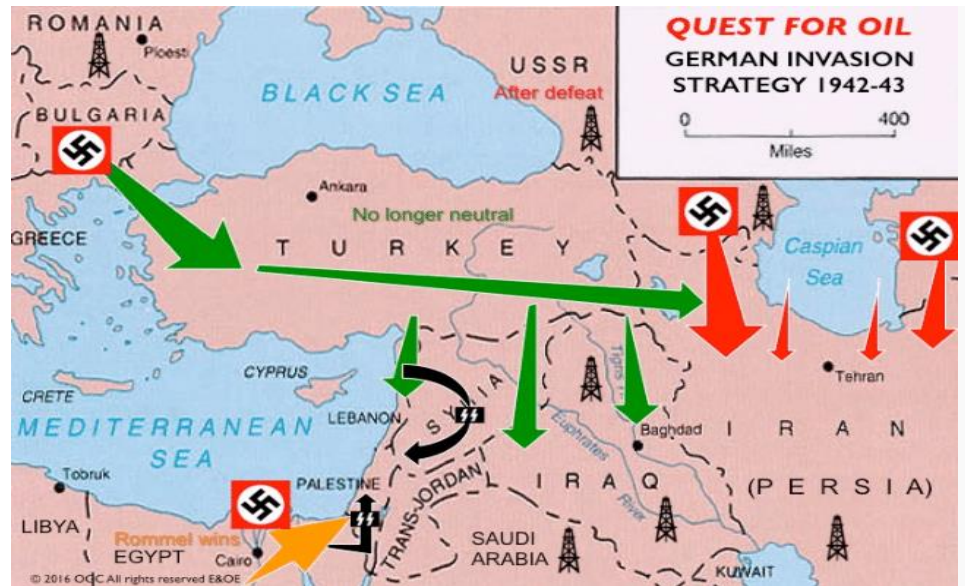

ראשוני לוחמי החרש הארץ-ישראלים בסוריה, יוסף קוסטיקה עומד במרכז.

לאחר כיבוש סוריה והלבנון

לאחר כיבוש סוריה ולבנון והעברת השלטון לכוחות "צרפת החופשית", יזמו הבריטים המשך הפעלת סוכנים יהודים בשטח הכבוש. מתחילת 1942 חששו הבריטים מכיבוש המזה"ת על ידי הצבא הגרמני בתנועת מלקחיים - מיתקפת "הקורפוס האפריקאי" של רומל מכיוון אפריקה, אשר לאחר מערכת גזאלה הגיע בחודש יוני 1942 עד לאל-עלמיין והתקדמות השיריון הגרמני מברית המועצות, דרך הקווקז אליו הגיע באוגוסט.

¹² ירוחם כהן, לאור היום ובמחשך, עמיקם, ת"א, 1989, עמ' 29.

התפקיד הוטל על "המחלקה הסורית" של הפלמ"ח, בתחילה בפיקוד אהרון לשם-לישבסקי, ולאחר שהתגייס לצבא הבריטי בינואר 1942, בפיקוד יגאל אלון שהמשיך לפקד עליה עד מרס 1943. תפקידי המחלקה התחלקו לשני תחומים: האחד - מודיעין ותעמולה כנגד יסודות פרו נאציים שנשארו בסוריה, והשני - הכנת תשתית למודיעין ולפעולות חבלה, למקרה של כיבוש גרמני. המשימות היו:

- איסוף ידיעות בעלות ערך מדיני וצבאי, ובדיקת הלכי הרוח בסוריה ובלבנון.
 - הפעלת לוחמה פסיכולוגית בקרב האוכלוסיה המקומית ע"י הפצת כרוזים ותעמולה.
 - הכנת תוכניות חבלה בכבישים, במסילות ברזל, בשדות תעופה, בכלי שייט ובצינורות נפט, למקרה של כיבוש גרמני.
 - הקמת תאי פעולה במספר מרכזים עירוניים, אשר ישמשו מוקד לקשר ולפעולות חבלה בעורף הגרמני, במקרה של כיבוש.
- המחלקה הייתה חלק אורגני מהפלמ"ח, ומטה ה"הגנה" לא איפשר למיפקדה הבריטית ולמנהל-למבצעים-מיוחדים לקיים מגעים ישירים עם המסתערבים.
- היחידה פתחה קורסים אחדים להכנת המסתערבים לתפקידם. בנוסף לקורס שנערך ביוני 1941 ב"גני התערוכה" בתל-אביב, נפתח קורס בחורשת משמר-העמק ביולי 1942, בפיקודם של מייג'ור גרנט-טיילור ומאיר בץ-רבינוביץ. האימון כלל צליפה, ירי אינסטינקטיבי וחבלה.
- כשחלפה סכנת הכיבוש, לאחר תבוסתם של הגרמנים במדבר המערבי ובחזית סטלינגרד, התפוגגה המוטיבציה הבריטית להמשך "השיתוף" והחריף הניגוד בין המגמה של ה"הגנה" לפיקוד עצמאי על המחלקה הסורית לבין המגמה של הבריטים לשליטה מוחלטת עליה. ניגוד זה גרם להתפטרות יגאל אלון מתפקיד מפקד המחלקה במרס 1943, ולהחזרת כל המסתערבים לארץ חודשים אחדים אחרי כן.

הצנחנים

גולת הכותרת של פעולת היישוב למען יהודי אירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה הייתה מבצע שליחותם של הצנחנים מן הארץ, שצנחו בארצות הבלקן ובאיטליה, אוסטריה, הונגריה וסלובקיה בשנים 1943-1945.¹³ כאשר הגיעו לארץ הידיעות על ממדי ההשמדה של יהודי אירופה, בנובמבר 1942 (עם הגעת קבוצה של יהודים נתיני ארץ ישראל שהוחלפו באזרחים גרמניים שנעצרו בארץ) גבר תסכולו של הישוב, נוכח אזלת ידו להושיע. בהיעדר יכולת פעולה מבצעית עצמאית, חייבה כל יוזמה, את שיתוף הפעולה עם השלטונות הבריטים. הנהלת הסוכנות היהודית הציעה לשלטונות הבריטים, במסגרת "השיתוף החשאי", להפעיל כוחות יהודיים מתוך הישוב בארץ ישראל לפעילות מעבר לקווי האויב באירופה. הרעיון היה שיחידות של יהודי ארץ-ישראל תישלחנה בדרך הים או האוויר אל מעבר לקווי האויב הגרמני, לסייע לפעילות החשאית שעסקה בהפעלת תנועות המחתרת באירופה ובחילוץ שבויים של בעלות הברית ובאותה הזדמנות תסייע ליהודים שם.

במסגרת ה"שיתוף החשאי" עם הבריטים בתקופת המלחמה, פנתה הסוכנות היהודית אל המפקדה הבריטית ואל המיניסטר-התושב במצרים וגיששה בדבר האפשרות להקים כוח קומנדו ארצישראלי, שיופעל מאחורי הקוויים בבלקן, ויוכל גם לסייע ליהודים שם. הבריטים מצדם, בחנו הצעה זו אולם העדיפו רק מספר קטן של לוחמים, שיפעלו במשימות מודיעין, חתרנות וסיוע לצוותי אוויר שנטשו, בבריחתם.

כל עוד לא התנהלה לחימה בבלקן, ולא הוחזקו בו שבויים של בעלות הברית במספרים גדולים, ליחידה הבריטית שעסקה במילוט שבויים ובחילוץ משטח האויב, ה-A Force במסגרת MI-9, לא היו דרישות למבצעים שכאלה. (הפעלתה של תוכנית ההצנחה, החלה בשלב מאוחר של המלחמה ונתאפשרה רק כאשר הבריטים היו זקוקים לצנחנים, כדי להציל את צוותי האוויר שלהם, שנטשו מטוסים וצנחו בשטחי אויב, בעיקר כתוצאה מהפצצת בתי הזיקוק ובארות הנפט בפלואיאשטי שברומניה).

הסיכוי לחדירה משמעותית יותר לאירופה הכבושה, הוביל לשיתוף פעולה גם עם "מנהלת המבצעים המיוחדים" (SOE - Special Operations Executive) שהפעילה את תנועות הפרטיזנים ביוגוסלביה וביוון ואשר אמורים היו להקים/לתמוך בתנועות מחתרת ברחבי השטחים הכבושים ע"י מדינות הציר. אולם ברומניה ובולגריה שהיו בעלות ברית של גרמניה לא היו תנועות מחתרת ופעילות של המנהל-למבצעים-מיוחדים.

בינואר 1943 חתמו נציגי הסוכנות באיסטנבול, עם טוני סיימונדס, נציג A Force הבריטי הסכם, על החדרת שליח יהודי-ארצישראלי לרומניה, שיעסוק בהברחת טייסים שבויים וגם יהודים.

לאחר משא-ומתן עם ה-SOE, הוחל בגיוס. רוב המועמדים, יוצאי ארצות הכיבוש, התגייסו דרך ועדה מיוחדת שהוקמה בשיתוף הסוכנות היהודית, המוסד לעלייה ב' וארגון "ההגנה". מעטים גויסו במישרין בידי הבריטים. המתנדבים נבחרו מקרב לוחמי הפלמ"ח, בדגש על אנשי "המחלקה הגרמנית", חברי התנועה הקיבוצית וכן מקרב מתנדבי היישוב, ששירתו בצבא הבריטי. יש לציין שמאות בחורים כבר קיבלו הכשרה צבאית מסויימת ע"י מדריכים בריטים במחנה "אחוזה" שעל הכרמל במגמה להכניס לפעילות מחתרתית אם וכאשר א"י תכבש ע"י

¹³ יואב גלבר, נושאי הדגל – שליחותם של המתנדבים לעם היהודי, תולדות ההתנדבות - כרך שלישי, יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 1983, עמ'

הגרמנים והצבא הבריטי יצטרך לסגת ממנה (תכנית "מצדה" של הכרמל או Palestine Scheme כפי שכונתה ע"י הבריטים).

לתכנית הצניחה התנדבו כ- 250 נשים וגברים, מתוכם נבחרו – 110. הבריטים עמדו על כך שהמועמדים הארצישראליים, יתגייסו רשמית לצבא הבריטי. על רקע מחלוקת בשאלה זו, פרשו כמה מן המועמדים מן התוכנית. לאחר מיון נוסף, לפעילות המבצעית - אומנו והוכנו 37 צנחנים (מהם 35 יצאו לשליחות מעבר לקווי האויב) אולם כל 110 הנבחרים זכו לאימון מסוים ע"י הבריטים.¹⁴ ההכשרה כללה הכרה והפעלת אלחוט וצופנים, לימוד שיטות פעולה של קומנדו ומחתרת, הכרת הצבא הגרמני והצבאות המקומיים וכן קורס צניחה, שנערך בבסיס חיל האוויר הבריטי, ברמת דוד.

לוט. קולונל טוני סימונדס, מפעיל הצנחנים מטעם ה- "A" – Force.

במאי 1943 צנח ביוגוסלביה, הצנחן הארצישראלי הראשון (במסגרת זו), פרץ רוזנברג, שהיה מדריך אלחוט בסרבו-קרואטית, בבסיס ההדרכה של ה-SOE במצרים. בפעולה היה לאלחוטן של משלחת הבריגדיר מקלין – מפקד המשלחת הבריטית, במטהו של מנהיג הפרטיזנים היוגוסלביים - טיטו. בשלהי ספטמבר 1943 צנחו ברומניה, לובה גוקובסקי ואריה פיכמן בשליחות A Force. צוות המטוס טעה בניווט והצניחם לתוך לב-עיר, במרחק רב מן המקום המיועד בו המתינו להם אנשי המחתרת החלוצית ברומניה. גוקובסקי נפצע והשניים נשבו על ידי הרומנים. פיכמן נשלח לחקירה בגרמניה, אך הוחזר לאחריה לכלא רומני.¹⁵ באותה העת, החל ה-SOE להחדיר ליוגוסלביה כמה מן הצנחנים שאורגנו במסגרתו, בעיקר כאלחוטנים במשלחות הקישור לפרטיזנים. קבוצות אלו הוקמו על פי העקרונות שנקבעו על ידי הבריטים, אשר לפיהם, היו מוכנים לשלב בפעולותיהם מתנדבים ארצישראליים, יחידים, ובאופן לא רשמי - אף לאפשר להם לפעול בשליחות יהודית. בפברואר 1944, הועברה לבריטים התוכנית של מוסדות היישוב, בדבר החדרת יחידות קומנדו ארצישראליות גדולות יותר, במטרה לעורר ולארגן את יהודי הארצות הכבושות להתנגדות, ולמלטם אל שטחי הפרטיזנים ביוגוסלביה. נוכח המצב בבלקן - ההצעה נדחתה.

¹⁴ גלבר, **שם**, עמ' 187.

¹⁵ פירוט שליחותם מתואר בספרו האוטוביוגרפי של פיכמן, **בכף – קורות צנתחן עברי**, הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1956.

לאחר כמה כישלונות צניחה ברומניה ובהונגריה, הוחלט להצניח את השליחים בשטחים שהוחזקו על-ידי הפרטיזנים ביוגוסלביה ולהסתייע בהם לחציית הגבולות. במרס 1944, הוצנחו ביוגוסלביה: חנה סנש, יואל פלגי, פרץ גולדשטיין, יונה רוזן ואבא ברדיצ'ב, כבסיס יציאה להונגריה ולרומניה. על אבא ברדיצ'ב, הוטל לחצות את הגבול לטרנסילבניה ברומניה ולארגן את קבלתם של הצנחנים דב ברגר וברוך קמינקר, אך הוא לא הצליח לחצות את הגבול. ב-3 במאי 1944 הוצנחו ברומניה, אריה לופסקו ויצחק מקרסקו. צניחתם עברה בשלום, אך הם נתפסו ונעצרו כעבור יומיים בעת ביקורת שגרתית. בסוף חודש אפריל 1944 צנח דן לנר בגוריצה, סלובניה בקרבת הגבול האיטלקי. חבר לפרטיזנים והפעילם לאיסוף מודיעין, אותו העביר, יחד עם דרישותיהם לסיוע, למפקדה הבריטית. דן הכווין טייסים בריטים, למטרות הפצה באזורו. בהמשך, חצה את הגבול לאוסטריה, בלוויית פרטיזנים, באזור וילאר וקלגנפורט, משם לדראובורג ולסביבות גרץ. עמם, עסק במעשי חבלה בקווי הרכבת. באחת הפעולות, נתפש ונלקח בשבי. למזלו, הצליח לברוח. באוקטובר 1944 לאחר מתקפה גרמנית באזורו, נסוג עם הפרטיזנים דרומה, לשטח יוגוסלביה ומשם הוא הועבר במטוס לבארי.

ב-15 במאי 1944 צנח אנצו סרני, בחלק הכבוש של איטליה, רחוק ממטרתו. ככל הידוע, נפל מיד לאחר נחיתתו, בידי יחידה גרמנית, נשלח למחנה דאכאו והומת בו.

ב-4 יוני 1944, הצניחו הבריטים, ליד העיר אראד ברומניה, את שייקה דן-טרטכנברג ומנו בן-אפרים. בתחילת יולי צנחו דב ברגר וברוך קמינקר ברומניה. חנה סנש, יואל פלגי, פרץ גולדשטיין ויונה רוזן שנועדו לחצות את הגבול להונגריה בעזרת הפרטיזנים היוגוסלבים, המתינו שלושה חודשים, עד שיצאו לדרכם. הפרטיזנים ביקשו לנצלם, לקבלת אספקה מוצנחת מהבריטים ולא מיהרו להעבירם את הגבול. בינתיים, נכבשה הונגריה על-ידי הצבא הגרמני והתנאים בה השתנו לחלוטין. שוב לא היה מדובר בחדירה לארץ גרורה, אלא לארץ כבושה. חנה סנש נלכדה לאחר מעבר הגבול, וכאזרחית הונגרית הובאה למשפט, נידונה למוות והוצאה להורג. יואל רוזן לא חצה את הגבול, לאחר שהתברר כי תמונתו ותוכניתו נפלו בידי שירותי הביטחון ההונגריים. יואל פלגי ופרץ גולדשטיין חצו את הגבול להונגריה ונעצרו לאחר בואם לבודפשט. פרץ גולדשטיין נשלח למחנה ריכוז והומת בו, ואילו יואל פלגי, הצליח להימלט ולהסתתר בבודפשט, עד שחרורה על-ידי הצבא האדום. בקיץ 1944, כבש הצבא האדום את רומניה ובולגריה. הצנחנים שיצאו למשימות בארצות אלו, התחילו לחזור מהן לקהיר.

ב-15 בספטמבר 1944, צנחו רפי רייס, צבי בן-יעקב וחיים חרמש, במסגרת משלחות הקישור הבריטיות, אל הפרטיזנים הסלובקים, שהחזיקו במובלעת בנסקה-ביסטריצה בסלובקיה וממנה קיוו להשתמש כנקודת-מוצא, לניסיונות חדירה להונגריה ולרומניה. אליהם הצטרפה חביבה רייק שהגיעה ב-18 בספטמבר 1944 עם מטוס אמריקני שהונחת במקום, ומאוחר יותר הצטרף גם אבא ברדיצ'ב, אשר גם הגיע באותה דרך. הם סייעו לארגן את הפליטים היהודים שהתקבצו באזור והצליחו לסייע לטייסי בעלות הברית שנטשו את מטוסייהם מעל לשטח האויב, להגיע למקום מבטחים. בהתקפה גרמנית על בסיסם בהרים – נתפסו, למעט חיים חרמש. חביבה רייק ורפי רייס נרצחו ב-20 בנובמבר 1944. אבא ברדיצ'ב וצבי בן-יעקב הועברו למחנה מאוטהאוזן, שם נרצחו בסוף דצמבר 1944.

מלבד קבוצת הצנחנים, שאורגנה באמצעות מערכת התיאום, של "השיתוף החשאי" עם הבריטים, היו מתנדבים ארצישראליים, שבצעו שליחויות מאחורי קווי האויב ובארצות הכיבוש - ביוזמתם. בלטו ביניהם: מאיר קיציס

(עמיעז), הצנחן הראשון מארץ ישראל שצנח ביוון, יחיאל קאספּ וּבנימין גפּנר, שהתנדבו באיטליה למשימות מאחורי הקוויים וחילצו שבויים של בעלות הברית ויהודים מצפון איטליה הכבושה לדרום איטליה שבידי בעלות הברית. יחיאל קאספּפּ היה המתנדב הארצישראלי שעוטר בעיטור הגבוה ביותר במלחמה, "עיטור השירות המצויין" - נהרג באחד המבצעים הללו.

קפּטן אדולף רבינוביץ, היה סטודנט ארצישראלי, שהתגייס בתחילת המלחמה בבריטניה, צנח שבע פעמים בצרפת ובפעם השביעית נלכד והוצא להורג.

לפעולתם של הצנחנים היו מלכתחילה שני היבטים: האחד היה קשור במאמץ המלחמתי הכללי, והאחר נגע לעזרה ליהודים, הצלתם והכשרתם הציונית.

<http://www.jwmww2.org/soldier.aspx?id=24672>. מאיר עמיעז – קיציס, הצנחן הארץ-ישראלי הראשון.